

mr Katarina Jovičić,
istraživač saradnik, Institut za uporedno pravo Beograd

ARBITRAŽNO PRAVO DRŽAVA U REGIONU ZAPADNOG BALKANA

Apstrakt

Srbija, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Federacija BiH i Republika Srpska su države regiona čija su arbitražna prava predmet razmatranja u ovom radu. Iako su u pitanju prava čiji je prvi arbitražni zakon bio Zakon o parničnom postupku koji se primenjivao na teritoriji SFRJ, ona se među sobom danas razlikuju ne samo koncepcijski, već i sadržinski: jedna prihvataju koncept celovitog formalno-pravnog uređenja ove materije posebnim propisom, dok druga pravila o arbitraži i arbitražnom postupku zadržavaju u okviru zakona koji uređuje građanski sudski postupak; jedna su svoje nacionalno zakonodavstvo uredila na osnovama i principima UNCITRAL Model zakona o arbitraži dok su, druga, uz minimalne korekcije, zadržala rešenja bivšeg saveznog propisa.

Na početku rada daje se pregled nacionalnih izvora arbitražnog prava a središte rada posvećeno je analizi rešenja koja ta izvori predviđaju za sledeća bitna pitanja arbitražnog postupka: arbitrabilnost predmeta spora, kad je arbitraža međunarodna, arbitražni sporazum, arbitri i arbitražni sud, nadležnost arbitraže, pravila postupka, arbitražna odluka i sudska kontrola arbitražnih odluka.

Ključne reči: arbitraža, izvor prava, arbitražni sud, arbitri, arbitražni postupak, arbitražna odluka, sudska kontrola arbitražnih odluka.

UVOD

Rešavanje sporova pred arbitražom sve češće je u upotrebi kao vid alternativnog rešavanja sporova zbog višestrukih prednosti u odnosu na sudski postupak. Kao pogodnosti arbitraže izdvajaju se naročito: kraće trajanje postupka, uticaj na imenovanje arbitara, veća sloboda u ugovaranju merodavnog prava, tajnost postupka itd. Činjenica da se arbitražne odluke lakše priznaju i prinudno izvršavaju u inostranstvu¹ nego presude državnih sudova je posebno značajna u međunarodnim trgovinskim sporovima. U ovoj oblasti arbitraža je prihvatljivija i zbog toga što su razlike između nacionalnih propisa koji je uređuju sve manje budući da se veliki broj

¹ Arbitražne odluke se u praksi jednostavnije izvršavaju u inostranstvu nego presude državnih sudova što je u najvećoj meri posledica činjenice da je veliki broj država uskladilo svoja nacionalna prava o tom pitanju pristupivši Njujorškoj konvenciji o priznanju i izvršenju stranih arbitražnih odluka iz 1958. godine. Pregled država koje su ratifikovale ovu konvenciju videti na http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention.html.

njih zasniva na rešenjima UNCITRAL Model zakona o arbitraži². To značajno doprinosi pravnoj sigurnosti stranaka jer im relevantni propis stranog poslovnog partnera najčešće nije nepoznat, kao što je to često slučaj sa propisima koji uređuju građanski sudski postupak.

Arbitraža, kao originalna institucija organizovanja stranaka za rešavanje njihovih međusobnih sporova, predmet je intenzivnog regulisanja kako na nacionalnom tako i na međunarodnom planu. Brojne države su u toku poslednje dve decenije uredile svoje arbitražno pravo, među kojima su i države Zapadnog Balkana koje su pre sticanja samostalnosti bile republike članice SFRJ. U pitanju su Srbija, Hrvatska, Crna Gora, Makedonija, Federacija BiH³ i Republika Srpska, države sa zajedničkim pravnim, političkim i kulturnim nasleđem, zbog čega je bilo interesantno uporediti njihova prava u ovoj oblasti i utvrditi da li se ona i u kojoj meri danas među sobom razlikuju.

I) IZVORI PRAVA

Arbitražno rešavanje sporova je u bivšoj Jugoslaviji bilo uređeno u više izvora prava, kako međunarodnih, tako i unutrašnjih. Ta država je bila potpisnik najvažnijih međunarodnih konvencija u ovoj oblasti, i to su: Ženevski protokol o arbitražnim klauzulama iz 1923. godine,⁴ Ženevska konvencija o izvršenju stranih arbitražnih odluka iz 1927. godine,⁵ Njujorška konvencija o priznanju i izvršenju stranih arbitražnih odluka iz 1958. godine,⁶ Evropska konvencija o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži iz 1961. godine⁷ i Vašingtonska konvencija o rešavanju međunarodnih investicionih sporova između država i građana drugih država iz 1965. godine⁸. Od sticanja samostalnosti i nezavisnosti sve novoformirane države su pristupile navedenim međunarodnim konvencijama, čije su već bile članice kao republike u sastavu SFRJ.⁹

Kada je o unutrašnjim izvorima prava reč, u bivšoj saveznoj državi nije postojao posebni zakon koji uređuje arbitraže i arbitražno rešavanje sporova, već su

² UNCITRAL Model zakon o arbitraži je usvojila Komisija Ujedinjenih Nacija za međunarodno trgovinsko pravo 21. juna 1985. godine. U pitanju je akt koji je, pod okriljem UNCITRAL-a nastao kao plod višegodišnjeg rada eksperata i institucija koje se bave arbitražnim pravom. Jedan od osnovnih ciljeva njegovog donošenja je doprinos harmonizaciji i unifikaciji nacionalnih prava u ovoj oblasti.

³ Kada je o Federaciji BiH posebno reč, u oblasti arbitražnog rešavanja sporova posebni propis primenjuje se za teritoriju Brčko Distrikt Federacije BiH, zbog čega je i ovaj propis bio predmet analize u radu.

⁴ «Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori», br. 4/1959.

⁵ «Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori», br. 4/1959.

⁶ «Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori», br. 11/1981 pri čemu je pri ratifikaciji stavljena rezerva na teritorijalni reciprocitet i komercijalni reciprocitet na osnovu člana I stav 3. Konvencije)

⁷ «Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori» br. 12/1963

⁸ «Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori», br. 7/1967.

⁹ Podaci o ratifikacijama dostupni na

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=UNTSOnline&tabid2&mtmsg_no=XXII-1&chapter=22&lang=en#Participants

pravila o tome bila sadržana u okviru posebne glave Zakona o parničnom postupku. Ovaj zakon je obuhvatao norme koje uređuju kako unutrašnju, tako i međunarodnu arbitražu¹⁰ i on je regulisao sledeća pitanja: pojam arbitraže,¹¹ arbitrabilnost predmeta spora,¹² pojam vidovi i forma arbitražnog sporazuma, nadležnost arbitraže, arbitražni postupak, pojam i dejstvo arbitražne odluke i sudska kontrola arbitražnih odluka u postupku njihovog poništenja. Pitanje priznanja i prinudnog izvršenja stranih arbitražnih odluka uređivao je Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja,¹³ koji je bio primarni izvor prava za to pitanje pod uslovom da nije reč o predmetu u domenu međunarodnih konvencija i bilateralnih međunarodnih ugovora čiji je bivša savezna država bila potpisnik. Na pojedina pitanja ovog postupka primenjivali su se i drugi propisi, pre svih zakon o ustrojstvu sudova kao i zakon kojim se uređuje izvršni postupak.

Republike članice bivše savezne države su po proglašenju nezavisnosti i samostalnosti u oblasti arbitražnog rešavanja sporova u početku primenjivale savezni Zakon o parničnom postupku kao republički propis, a vremenom su počele da donose svoje propise o građanskom sudskom postupku i o arbitražama. Pravila o arbitražnom rešavanju sporova danas su tim novim propisima formulisana u okviru posebnog zakona u nekoliko država, dok su negde ostala sistematizovana u okviru zakona koji uređuje građanski sudski postupak. U prvoj grupi nalaze se Republika Hrvatska, koja je 2001. godine usvojila Zakon o arbitraži¹⁴, Republika Srbija koja je Zakonom o arbitraži iz 2006. godine¹⁵ izvršila reformu svog arbitražnog prava i Republika Makedonija, koja je iste godine donela Zakon o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži.¹⁶ Kada je o Makedoniji, posebno, reč, u ovoj državi je reforma obuhvatila samo međunarodnu trgovinsku arbitražu, dok je unutrašnja arbitraža i dalje ostala

¹⁰ Zakon o parničnom postupku nije upotrebljavao termin «arbitraža» već «izbrani sud», koji je u pravo bivše Jugoslavije ušao pod uticajem nemačkog prava.

¹¹ Arbitraža odnosno «izbrani sud» je shvatana kao sud kome stranke poveravaju da im, umesto državnog suda, autoritativno reši jedan ili više sporova. One su to činile ugovorom o izbranom sudu. O ovome videti detaljnije kod Poznić, B., *Građansko procesno pravo*, Beograd, 1986, str. 402-403.

¹² Odredbe o arbitrabilnosti su bile sadržane u članovima 469. i 469a. Zakona o parničnom postupku, koje su svoj konačni oblik dobile novelama tog zakona iz 1990. godine (Zakon o izmenama i dopunama Zakona o parničnom postupku, «Službeni list SFRJ», br. 27/90). Ove odredbe predviđale su da stranke mogu u sporovima sa međunarodnim elementom o pravima kojima slobodno raspolažu ugovoriti nadležnost domaćeg ili stranog izbranog suda pod uslovom da za taj spor nije predviđena isključiva nadležnost domaćeg suda na osnovu zakonskih odredbi o isključivoj nadležnosti u sporovima sa međunarodnim elementom. (član 469. ZPP). Sporove bez međunarodnog elementa kojima slobodno raspolažu, stranke mogu iznositi pred stalne izbrane sudove, osnovane pri privrednim komorama i drugim organizacijama predviđenim zakonom, ako zakonom nije utvrđeno da određene vrste sporova rešavaju isključivo drugi sudovi. Nadležnost izbranih sudova u drugim slučajevima može se predvideti samo zakonom. (član 469a).

¹³ Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, «Službeni list SFRJ», br. 43/82 i 72/82.

¹⁴ Zakon o arbitraži, «Službene novine RH» br 88/2001

¹⁵ Zakon o arbitraži, «Službeni glasnik Republike Srbije» br. 46/2006

¹⁶ Zakon o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži Republike Makedonije, «Služben vesnik na RM», br. 39/2006.

sistematizovana u posebnu glavu Zakona o parničnom postupku.¹⁷ U drugoj grupi su Crna Gora koja je 2004. godine usvojila novi Zakon o parničnom postupku¹⁸, zatim Federacija BiH sa Zakonom o parničnom postupku iz 2003. godine¹⁹, Zakonom o parničnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine iz 2009. godine²⁰, te Republika Srpska u kojoj se primenjuje Zakon o parničnom postupku iz 2003. godine²¹. Rešenja koja sadrže propisi Federacije BiH, Brčko Distrikta BiH i Republike Srpske su identična kako po sadržini tako i po formi²² te se, kada je o ovom prostoru reč, može govoriti o jednom propisu.

Svi pomenuti zakoni ustanovljavaju i dopuštaju arbitražu kao način privatnog rešavanja sporova. Zakoni Srbije, Hrvatske, i Crne Gore razdvajaju unutrašnju i međunarodnu arbitražu i osim što predviđaju uslove pod kojima se trgovinska arbitražna smatra međunarodnom²³, sadrže i neka specijalna pravila koja se pred njom primenjuju²⁴. Propisi koji se primenjuju na teritoriji BiH i Republike Srpske ne sadrže odredbe koje razdvajaju unutrašnju od međunarodne arbitraže, već se ista pravila primenjuju u oba slučaja. Oni su i najopštiji te se, radi rešavanja pojedinih pitanja koja se postavljaju povodom konkretnog spora, kao dopunski izvori prava moraju primeniti i odredbe pravilnika institucionalnih arbitraža, međunarodnih ili unutrašnjih, zbog čeg su i oni značajni izvori arbitražnog prava na tom prostoru.²⁵

¹⁷ Zakon o parničnom postupku, "Službeni vesnik na RM", br. 33/98, 22/2002-2, Glava XXX, članovi 438-459. U ovom zakonu u upotrebi je termin "izbrani sud", koji je osim u Makedoniji zadržan još i u Republici Srpskoj.

¹⁸ Zakon o parničnom postupku, "Službeni list Republike Crne Gore", br. 22/04-1, 28/05-31 i 76/06-1.

¹⁹ Zakon o parničnom postupku, "Službene novine Federacije BiH", br. 53/03 zamenjen je prethodni Zakon o parničnom postupku iz 1998. godine.

²⁰ Zakon o parničnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", br. 8/09.

²¹ Zakon o parničnom postupku, «Službeni glasnik Republike Srpske», br. 58/03, 85/03, 74/05 i 63/07

²² U Zakonima o parničnom postupku Federacije BiH i Republike Srpske se i brojevi članova poklapaju tako da će se u daljem tekstu upućivati samo na odgovarajući član Zakona o parničnom postupku Federacije BiH pri čemu se to isto podrazumeva i za Republiku Srpsku.

²³ Zakon o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži Republike Makedonije se odnosi samo na međunarodnu trgovinsku arbitražu dok je pitanje unutrašnje arbitraže u ovoj državi uređeno Zakonom o parničnom postupku

²⁴ U pitanju su, obično, odredbe o jeziku arbitraže, nadležnom pravu, mogućnosti određivanja merodavnog procesnog prava itd.

²⁵ Pravilnik o organizaciji i radu arbitražnog suda Vanjskotrgovinske komore BiH, dostupno na adresi www.komora.ba, Pravilnik o spoljnotrgovinskoj arbitraži pri Privrednoj komori Republike Srpske kao i Pravilnik o stalnom izbranom sudu (arbitraži) pri Privrednoj komori Republike Srpske, dostupno na adresi <http://www.komorars.ba/a2/index.php/doc/1689>.

II) OSNOVNA PITANJA ARBITRAŽNOG POSTUPKA

1. Dopuštenost arbitraže

Pred arbitražom kao privatnim sudom mogu se rešavati samo određeni sporovi i u odnosu na ovo pitanje sve države regiona propisuju da to mogu biti samo sporovi o pravima kojima stranke mogu slobodno da raspolažu. I bivši savezni Zakon o parničnom postupku sadržao je isto rešenje, s tim što je on predviđao i jedno ograničenje a to je da za spor u pitanju nije propisana isključiva nadležnost državnog suda. Ovo ograničenje, međutim, nije opstalo u punom obliku u savremenom hrvatskom pravu, gde je domen njegove primene ograničen na međunarodnu arbitražu.²⁶

U traženju odgovora na pitanje zbog čega je došlo do ove izmene u hrvatskom pravu,²⁷ mora se poći od rešenja bivšeg saveznog ZPP-a. Tim zakonom je bila postavljena jasna razlika u značenju navedene negativne pretpostavke za ugovaranje arbitraže u unutrašnjim i međunarodnim sporovima, a pravila o isključivoj nadležnosti suda u jednom i u drugom slučaju nisu ista. Tako se pred međunarodnom trgovinskom arbitražom moglo postaviti pitanje isključive međunarodne nadležnosti domaćeg suda, dok se pred arbitražom bez međunarodnog elementa tražilo da ne postoji isključiva stvarna i isključiva mesna nadležnost državnog suda.²⁸ Delokrug sporova za koje je bio predviđen neki od navedenih oblika isključive nadležnosti kod domaćih sporova nije uopšte bio tako mali i odredbe o tome nalazile su se u više propisa²⁹. To nije pogodovalo pravnoj sigurnosti stranaka budući da one nisu mogle uvek unapred predvideti da li će sud poništiti arbitražnu odluku zbog povrede odredbi o isključivoj nadležnosti državnog suda, ili ne. Zbog toga se ova negativna pretpostavka izgubila kada je o unutrašnjoj arbitraži reč jer se veruje da će to pospešiti njenu primenu kao sredstva za alternativno rešavanje sorova.³⁰

Ranijim saveznim Zakonom o parničnom postupku bilo je predviđeno i da se sporovi bez međunarodnog elementa mogu raspravljati samo pred stalnim arbitražama, dok su se sporovi sa međunarodnim elementom mogli rešavati i pred *ad*

²⁶ Stavom 2. člana 3. Zakona o arbitraži Republike Hrvatske predviđeno je da stranke u sporu sa međunarodnim elementom mogu predvideti nadležnost strane arbitraže, pod uslovom da posebnim zakonom nije propisano da se takav spor mora rešavati pred domaćim sudom.

²⁷ O isključivoj nadležnosti kao negativnoj pretpostavci ugovaranja arbitraže videti detaljnije kod Dika, M., Arbitrabilnost i isključiva nadležnost sudova, Pravo u gospodarstvu, 36/1:97, str. 25-42.

²⁸ O ovome videti detaljnije kod Dika, M., op. cit, str. 33-36.

²⁹ To su bili, na primer: sporovi o pravu svojine i drugim svojinskim pravima na nepokretnostima (član 56. stav 1. ZPP i član 56. ZRSZ); sporovi zbog smetanja poseda na nepokretnosti (član 56. stav 1. ZPP i člana 56. ZRSZ); sporovi iz ugovora o korišćenju stana ili poslovnih prostorija (član 56. stav 1. ZPP i član 56. ZRSZ); sporovi o pravu svojine i drugim stvarnim pravima na vazduhoplovima, brodovima (član 57. stav 1. ZPP); sporovi koji nastaju u toku ili povodom sudskog ili administrativnog postupka izvršenja (član 57. ZPP), itd. Ovo nije potpuna lista a dopunjuju je, osim domaćih propisa, i odredbe pojedinih bilateralnih i multilateralnih međunarodnih ugovora. Videti detaljnije kod Uzelac, A., Nove granice arbitrabilnosti prema Zakonu o arbitraži, Pravo i porezi broj 2, januar 2002, str. 13.

³⁰ Ibidem.

hoc arbitražama. Ovo pravilo, takođe, nije svuda zadržano i institucionalne granice arbitrabilnosti, kada je o unutrašnjim sporovima reč, su u novim zakonima Srbije, Hrvatske i Crne Gore određene tako da se oni mogu raspravljati ne samo pred stalnim, već i pred *ad hoc* arbitražama. Propisi koji se primenjuju na teritoriji Federacije BiH i Republike Srpske ne sadrže odredbu po kojoj je raspravljanje sporova bez međunarodnog elementa ograničeno na institucionalne arbitraže, ali ni ne daju preciziranje o tom pitanju na način koji srećemo u propisima Srbije, Hrvatske i Crne Gore. U Republici Makedoniji je, jedinoj od država regiona, zadržano rešenje bivšeg saveznog ZPP-a po kome se arbitražno rešavanje unutrašnjih sporova može poveriti samo institucionalnoj arbitraži³¹, dok je rešavanje međunarodnih trgovinskih sporova dopušteno kako pred institucionalnim, tako i pred *ad hoc* arbitražama.

2. Kad je arbitraža međunarodna

Kada je o određenju arbitraže međunarodnom reč, u pravima zemalja u regionu ne nalazimo identična rešenja mada se za razlike između njih ne može reći da su suštinske. Najšire određenje međunarodne arbitraže sadrži srpski propis, koji je u celosti preuzeo rešenje Model zakona o arbitraži i predviđa da je arbitraža čije je sedište u Srbiji međunarodna kada za predmet ima sporove iz međunarodnih poslovnih odnosa kada su ispunjeni sledeći subjektivni ili objektivni kriterijumi: «1) ako stranke u vreme zaključenja sporazuma o arbitraži imaju poslovna sedišta u različitim državama; 2) ako se izvan države u kojoj stranke imaju svoja poslovna sedišta nalazi mesto: a) arbitraže, ako je određeno u sporazumu o arbitraži ili na osnovu njega, ili b) u kome treba da se izvrši bitan deo obaveza iz poslovnog odnosa ili mesto sa kojim je predmet najuže povezan; 3) ako su se stranke izričito sporazumele da je predmet sporazuma o arbitraži vezan za više država»³². Slično rešenje sadrži i makedonski Zakon o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži, po kome je arbitraža međunarodna kada je makar jedna od stranaka u vreme zaključenja arbitražnog sporazuma fizičko lice koje ima prebivalište ili trajno boravište van teritorije Republike Makedonije, ili pravno lice čije sedište nije na teritoriji Makedonije, odnosno kada mesto u kome treba da se izvrši bitan deo obaveza iz poslovnog odnosa ili mesto sa kojim je predmet spora u najtešnjoj vezi nije na teritoriji Makedonije.³³

³¹ Kada je o Makedoniji, posebno, reč, tada ovo pravilo važi samo za sporove pred međunarodnim trgovinskim arbitražama, dok je Zakonom o parničnom postupku u odnosu na unutrašnje sporove u potpunosti zadržano rešenje bivšeg saveznog ZPP-a po kome se oni mogu raspravljati samo pred stalnim, institucionalnim arbitražama (član 440. Zakona o parničnom postupku Makedonije, «Služben vesnik na RM», br. 33/98).

³² Član 3. stav 1. Zakona o arbitraži Republike Srbije i član 473. Zakona o parničnom postupku Crne Gore.

³³ Član 1. stav 3. Zakona o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži Republike Makedonije. U stavu 4. istog člana dalje se navodi da ako jedna od strana ima više sedišta uzeće se u obziru ono koje je u najtešnjoj vezi sa arbitražnim sporazumom odnosno akko stranka koja je pravno lice nema sedište, uzeće se u obzir mesto u kome se nalazi njena poslovna jedinica.

Hrvatski Zakon o arbitraži opredelio se za nešto uže određenje pojma međunarodne arbitraže, vezujući je za «spor sa međunarodnim obilježjem» i određujući da je to arbitraža čije je sedište u Hrvatskoj ako raspravlja spor «u kojem je barem jedna od stranaka fizička osoba s prebivalištem u tuzemstvu, odnosno pravne osobe koje su osnovane po stranom pravu».³⁴ Zakonodavac nije prihvatio pristup Model zakona zbog toga što «omogućuje da same stranke svojim sporazumom odrede jedan spor kao međunarodni, nevezano od njihovog statusa i statusa spora u pitanju.»³⁵ Kriterijum kvalifikovanja arbitraže međunarodnom je subjektivni i zasniva se na prebivalištu ili trajnom boravišu fizičkog lica koje je stranka u postupku, odnosno sedišta pravnog lica. To znači da u sporu koji nema međunarodno obeležje ne može biti ugovorena arbitraža čije je sedište van teritorije Republike Hrvatske.

U odnosu na ovo pitanje identično rešenje kao u hrvatskom propisu nalazimo i u Zakonu o parničnom postupku Crne Gore (član 473.), dok zakoni o parničnom postupku koji se primenjuju u Federaciji BiH i Republici Srpskoj u aktuelnim verzijama ne sadrže posebne odredbe o ovom pitanju, ali se pravilo o tome kad se arbitraža smatra međunarodom nalazi u relevantnim pravilnicima koji uređuju rad stalnih spoljnotrgovinskih arbitraža organizovanih pri Trgovinskim komorama BiH i Republike Srpske. Ovi pravilnici, slično hrvatskom i crnogorskom zakonu, insistiraju na subjektivnom kriterijumu i međunarodnom smatraju arbitražu kod kojih je makar jedna stranka strano pravno ili fizičko lice (član 12. Pravilnika o spoljnotrgovinskoj arbitraži Republike Srpske³⁶ odnosno član 2. Pravilnika o organizaciji i radu arbitražnog suda koji je organizovan pri Vanjskotrgovinskoj komori BiH³⁷).

3. Arbitražni sporazum

Pravni osnov i pretpostavka za arbitražno rešavanje spora je arbitražni sporazum. Ovaj sporazum je u svim analiziranim propisima moguće zaključiti kako u pogledu budućih sporova koji mogu proizaći iz određenog pravnog odnosa, tako i u pogledu određenog, već nastalog spora.³⁸ O ovom pitanju među propisima zemalja u regionu nema razlike.

Da bi proizvodio pravno dejstvo, arbitražni sporazum mora biti sačinjen u pismenoj formi, što je pravilo koje se primenjuje kao imperativno u svim analiziranim pravima, pri čemu se između njih mogu uočiti izvesne razlike kada je o pitanju šta se

³⁴ Član 2. stav 1. tačka 7. Zakona o arbitraži Republike Hrvatske

³⁵ O ovome videti detaljnije Uzelac, A., op. cit, str. 10.

³⁶ Pravilnik o spoljnotrgovinskoj arbitraži pri Privrednoj komori Republike Srpske, dostupno na <http://www.komorars.ba/a2/index.php/doc/1689>

³⁷ Pravilnik o organizaciji i radu arbitražnog suda, dostupno na http://www.komorabih.ba/images/dokumenti/pdf/pravilnik_o_arbitrazi.pdf

³⁸ Član 9. Zakona o arbitraži Srbije, član 6. Zakona o arbitraži Hrvatske, član 2. stav 1. tačka 6. Zakona o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži Republike Makedonije, član 474. Zakona o parničnom postupku Crne Gore, član 435. Zakona o parničnom postupku Federacije BiH i član 414. Zakona o parničnom postupku Brčko Distrikta Federacije BiH.

izjednačava sa pismenom formom tog sporazuma reč. U tom pogledu svuda se sa pismenom formom izjednačavaju i slučajevi: kada je ugovor unet u isprave koje su stranke potpisale; kada je ugovor zaključen razmenom poruka putem sredstava komunikacije koja omogućavaju pismeni dokaz o sporazumu stranaka; kada je ugovor o arbitraži zaključen razmenom tužbe u kojoj je tužilac naveo postojanje tog ugovora a tuženi u odgovoru na tužbu to nije osporio.

U odnosu na navedeno, «uobičajeno» rešenje, zakoni Srbije i Hrvatske sadrže nešto detaljnija pravila, koja proširuju listu slučajeva u kojima se smatra da je ugovor o arbitraži zaključen u pismenoj formi. Ova prava, takođe, predviđaju i da će arbitražni sporazum biti punovažan nezavisno od činjenice da li je dokument u pitanju potpisan od strane stranaka ili ne. Tako srpski Zakon o arbitraži sa pismenom formom izjednačava i slučaj kada ugovor zaključen «razmenom poruka putem sredstava komunikacije, koja omogućavaju pismeni dokaz o sporazumu stranaka, bez obzira da li su te poruke stranke potpisale». Pored toga, smatra se da je ugovor o arbitraži zaključen i ako se «stranke u pismenom ugovoru pozovu na drugo pismeno koje sadrži sporazum o arbitraži (opšti uslovi za zaključenje pravnog posla, tekst drugog ugovora i sl.) ako je cilj tog pozivanja da sporazum o arbitraži postane sastavni deo ugovora.»³⁹

Hrvatski Zakon o arbitraži sadrži identične odredbe kao i srpski, ali pored toga dodatno predviđa i da će se ugovor o arbitraži smatrati zaključenim: «1) ako je jedna od strana uputila drugoj strani ili ako je neka treća osoba uputila objema stranama pisanu ponudu za zaključenje ugovora o arbitraži a protiv te ponude nije pravodobno izjavljen prigovor, što se prema običajima u prometu može smatrati prihvatom ponude; 2) ako nakon usmeno zaključenog ugovora o arbitraži jedna od ugovornih strana uputi drugoj pisano obavijest u kojoj se poziva na prethodno zaključen usmeni ugovor a druga strana pravodobno ne prigovori sadržaju primljene obavijesti, što se prema običajima u prometu može smatrati suglasnošću sa sadržajem primljene obavijesti» (član 6. stav 3. zakona). Pored toga, «upućivanje u glavnom ugovoru na ispravu (opće uvjete za sklapanje pravnog posla, tekst drugog ugovora i slično) koja sadrži arbitražnu klauzulu predstavlja ugovor o arbitraži ako je upućivanje takvo da je ta klauzula sastavni dio toga ugovora.» (stav 4. istog člana). Nadalje, «ugovor o arbitraži je valjan i ako se u teretnici izričito poziva na arbitražnu klauzulu u brodarskom ugovoru (charter partiji)» (stav 5) a kada su u pitanju potrošački ugovori »...ugovor o arbitraži mora biti napisan u posebnoj ispravi koju su potpisale obje stranke. U toj ispravi, osim ako je sastavljena kod javnog bilježnika, ne smije biti drugih utanačenja osim onih koja se odnose na arbitražni postupak.» (stav 6).

Ovako prošireno određenje pismene forme arbitražnog sporazuma, koje srećemo u pravima Srbije i Hrvatske, u potpunosti je u trendu sa savremenim kretanjima u arbitražnom pravu i praksi međunarodne trgovine, a zasnovano je na rešenju Model zakona o arbitraži (član 7.). U Hrvatskom pravu to je još izraženije zbog prilagođavanja ovih odredbi specifičnim zahtevima koji se javljaju u

³⁹ Član 12. stavovi 3. i 4. Zakona o arbitraži.

predmetima koji se rešavaju pred arbitražama u toj republici, posebno u oblasti pomorskog prava i u oblasti zaštite potrošača.

4. Arbitražni sud i arbitri

Pravilo da broj arbitara koji odlučuju o sporu treba da bude neparan prisutno je u svim propisima država regiona, ali ono nije svuda imperativnog karaktera. Obaveza imenovanja neparnog broja arbitara postoji u Zakonu o arbitraži Republike Srbije (član 16. stav 2.), kao i u zakonima koji se primenjuju na teritoriji Federacije BiH (437. stav 1. ZPP Federacije BiH, član 416. ZPP Brčko Distrikta i član 437. stav 1. ZPP Republike Srpske). U propisima ostalih država u regionu ovo pitanje uređuje dispozitivna norma i stranke imaju pravo da se dogovore da broj arbitara bude paran.⁴⁰

Svi propisi sadrže odredbe o arbitrima s tim što su u odnosu na ovo pitanje najdetaljniji hrvatski, crnogorski, srpski i makedonski propisi. Tako je članom 10. hrvatskog Zakona o arbitraži predviđano da arbitri ne moraju biti domaći državljani već da to mogu biti i stranci, dok sudije po pozivu mogu biti birani samo za predsednika arbitražnog veća ili arbitra pojedinca. To znači da u svojstvu arbitra kao člana arbitražnog suda ne može biti imenovan sudija državnog suda, što možda i jeste dobro s obzirom da se time delimično odvajaju ove dve paralelne vrste sudova, mada, s druge strane, ovo rešenje se ne sreće često u uporednom pravu. Identično pravilo sadrži i crnogorski Zakon o parničnom postupku u članu 475, dok se srpski i makedonski propisi razlikuju utoliko što ne uređuju posebno mogućnost imenovanja sudija državnih sudova za arbitre.⁴¹

Zakon o arbitraži Republike Srbije je, za razliku od ostalih, detaljniji u određivanju uslova koje arbitri moraju da poseduju da bi mogli biti izabrani na tu funkciju. Tako je predviđeno da to može biti svako fizičko lice koje je poslovno sposobno, koje ima svojstva koja su stranke sporazumom uvrstile, koje je nepristrasno i nezavisno u odnosu na stranke i predmet spora te da to ne može biti lice koje je osuđeno na bezuslovnu kaznu zatvora, dok traju posledice osude (član 19. stav 1. Zakona). Iako ostali propisi ove uslove ne predviđaju posebno, ne treba ih dovoditi u pitanje makar kada je poslovnoj sposobnosti, svojstvima arbitra i njegovom odnosu prema strankama i predmetu spora reč. U uporednom pravu se, inače, retko reguliše pitanje sposobnosti biti arbitar budući da ono nije sporno ni u pravnoj teoriji ni praksi u kojima se formirao stav da to može biti samo punoletno i poslovno sposobno lice, dok se smatra korisnim da arbitar poseduje i pravnička znanja odnosno posebna stručna znanja o pitanjima spora o kome se raspravlja pred arbitražom.

⁴⁰ U makedonskom pravu, međutim, pravilo o neparnom broju arbitara imperativno je kada je unutrašnjoj arbitraži reč, shodno odredbi člana 443. Zakona o parničnom postupku, dok je ono dispozitivno kada je o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži reč, shodno članu 10. Zakona o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži.

⁴¹ Član 19. Zakona o arbitraži Republike Srbije i član 11. Zakona o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži Republike Makedonije.

Kada je o načinu imenovanja arbitara reč, zakoni u regionu prilično su ujednačeni i osnovno je pravilo da stranke same odlučuju o tom pitanju, a ako se one o tome nisu izjasnile onda će se imenovanje arbitara obaviti u skladu sa dispozitivnim zakonskim odredbama. Sve države, sa izuzetkom Srbije, dispozitivnim odredbama postavljaju pravilo da arbitraža sudi u veću sastavljenom od tri arbitra⁴². U Srbiji nije nužno da broj arbitara bude tri, ali je obavezno da njihov broj bude neparan.⁴³

U vezi sa rokovima za imenovanje arbitara propise država u regionu možemo svrstati u dve grupe: u Federaciji BiH, Brčko Distriktu i Republici Srpskoj taj rok je kraći i traje 15 dana od dana kada je stranku koja treba da imenuje arbitra protivna strana pozvala da to učini⁴⁴, dok je u ostalim propisima predviđeno da se ova obaveza ima izvršiti u roku od 30 dana. Kraći rok podstiče efikasnost arbitražnog postupka, ali je određivanje njegovog trajanja u periodu od 30 dana rešenje koje je više zastupljeno u uporednom pravu.

Stranke svojim sporazumom određuju ko imenuje arbitre i one mogu to pravo preneti i na treće lice. Ako ovo pitanje nije uređano arbitražnim sporazumom, onda će o njemu odlučiti nadležni sud. Intervencija suda se ne ograničava samo na imenovanje arbitara kada stranke odnosno organ imenovanja, ako je predviđen, ne iskoriste svoje pravo da to učine, već sud imenuje i predsednika arbitražnog veća kada arbitri o tome ne postignu dogovor u predviđenom roku.

Dužnosti arbitara ustanovljene su s obzriom na njihovu ulogu da presude u sporu i obično podrazumevaju obavezu da se u okviru predviđenih rokova preduzimaju potrebne radnje u postupku u cilju izbegavanja njegovog odugovlačenja. O obavezi arbitara da savesno i efikasno obavljaju svoju funkciju srećemo opšte odredbe u svim analiziranim propisima. Arbitri imaju pravo i na naknadu troškova kao i na nagradu za svoj rad, što je izričito predviđeno u propisima Hrvatske i Crne Gore, dok ostali ne uređuju posebno to pitanje.⁴⁵ Zakoni Hrvatske i Crne Gore, dalje, predviđaju da stranke solidarno odgovaraju za isplatu naknade troškova i nagrade arbitrima, a hrvatski zakon čak dopušta arbitru da sam odredi nagradu za obavljeni rad s tim da takva njegova odluka, ipak, ne obavezuje stranke ako se one sa njom ne saglase. Kada nastupi takav slučaj, spor oko visine honorara arbitra rešiće organ imenovanja arbitara ako su ga stranke predvidele svojim arbitražnim sporazumom, odnosno nadležni sud po predlogu arbitra ili stranke kada takvog sporazuma nema.⁴⁶

⁴² Član 9. ZA Hrvatske, član 475 ZPP Crne Gore, član 10. ZMTA Makedonije, član 437 ZPP Federacije BiH i Republike Srpske, član 416. ZPP Brčko Distrikta.

⁴³ Član 16. Zakona o arbitraži

⁴⁴ Član 439. ZPP FBiH i RS, odnosno član 418. ZPP Brčko Distrikta.

⁴⁵ Iako nije zakonom posebno uređeno, pitanje naknade troškova i nagrade za rad arbitara ne može biti sporno. Ono se, kada se spor raspravlja pred institucionalnom arbitražom, uopšte i ne postavlja budući da je to pitanje redovno uređeno pravilnikom o njenom radu. U srpskom Zakonu o arbitraži članom 53. uređeno je pitanje sadržine arbitražne odluke i predviđeno je da ona, između ostalog, mora obuhvatiti i odluku o troškovima arbitraže, a oni uključuju i honorare arbitara.

⁴⁶ U pitanju je član 11. stavovo 4. i 5. hrvatskog Zakona o arbitraži. Stavom 5. je izričito predviđeno da odluka organa imenovanja o troškovima i nagradi arbitra ima snagu izvršne isprave protiv stranaka iz spora pred arbitražnim sudom.

Izuzeće arbitara je moguće i predviđeno je u svim analiziranim propisima, s tim što propisi koji arbitraže regulišu u okviru zakona kojim se uređuje građanski sudski postupak razloge za izuzeće povezuju sa razlozima za izuzeće sudija.⁴⁷ Ovi razlozi su uobičajeni u uporednom pravu i odnose se, na primer, na umešanost u predmet spora, rođačke veze sa učesnicima u postupku, sumnju u nepristrasost i nezavisnost u odnosu na stranke ili predmet spora.

S druge strane, propisi država koje su ovu oblast uredile posebnim zakonom sadrže i posebne odredbe koje uređuju razloge za izuzeće arbitara. Reč je o odredbama opšteg karaktera i one upućuju na postojanje okolnosti koje dovode do opravdane sumnje u nezavisnost ili nepristrasnost arbitra, ili predviđaju izuzeće arbitra kad on nema svojstva koje su stranke sporazumom utvrdile.⁴⁸

Organ koji konačno rešava o zahtevu za izuzeće je nadležni državni sud, što je rešenje koje je prihvaćeno u svim analiziranim propisima. Propisi Hrvatske i Crne Gore, međutim, predviđaju da je pre obraćanja sudu stranka dužna ovo pitanje postaviti prvo pred arbitražnim sudom koji o tome odlučuje u sastavu u kome učestvuje i sudija čije se izuzeće zahteva (član 12. stav 6. hrvatskog zakona odnosno član 480. stav 6. crnogorskog zakona). Tek ako zahtev za izuzeće bude odbijen od strane arbitražnog suda, stranka može nadležnom sudu uputiti zahtev za izuzeće arbitra u roku od 30 dana od dana dobijanja negativne odluke tog suda po propisu Crne Gore (stav 7. člana 480. ZPP-a), dok se u Hrvatskoj taj zahtev ne upućuje odmah sudu već organu imenovanja ako postoji, pa tek ako ga i on odbije onda nadležnom sudu (stav 7. člana 12. hrvatskog zakona). Konačnu odluku o izuzeću arbitra i u hrvatskom pravu donosi sud, a za sve vreme trajanja postupka za izuzeće arbitražni sud ne mora zastati sa postupkom, što znači da ga može i okončati donošenjem arbitražne odluke. Ovako uređeno izuzeće arbitra bi mogl doprineti efikasnosti i kraćem trajanju arbitražnog postupka pod uslovom da se veći broj takvih zahteva reši bez angažovanja državnog suda, što će praksa u primeni zakona vremenom pokazati.

5. Nadležnost arbitraže

Pravo arbitraže da odlučuje o sopstvenoj nadležnosti (kompetencija kompetencije), kao i o prigovoru postojanja odnosno punovažnosti sporazuma o arbitraži predviđaju propisi većeg broja država u regionu.⁴⁹ Ovakvu odredbu ne sadrže jedino propisi koji se primenjuju na teritoriji Federacije BiH i Republike Srpske, gde su odgovarajuće odredbe o tom pitanju sistematizovane u relevantnim

⁴⁷ Tako crnogorski ZPP u članu 480. u stavu 1. navodi da se izuzeće arbitra zasniva na razlozima za izuzeće sudija pobrojanim u članu 69. zakona, kao i kada arbitar nema potrebnih kvalifikacija o kojima su se stranke sporazumele ili ne ispunjava svoje obaveze u pogledu vođenja arbitražnog postupka (stav 2). Slično pravilo srećemo i u pravu Federacije BiH i Republike Srpske (član 442. ZPP-a) kao i u pravu Brčko Distrikta (član 421. ZPP-a).

⁴⁸ Član 23. srpskog ZA, član 12. stav 2. hrvatskog ZA i član 12. stav 2. makedonskog ZMTA.

⁴⁹ Član 28 stav 1. zakona Srbije, član 15 stav 1. zakona Hrvatske, član 481. stav 1. ZPP Crne Gore, član 16. stav 1. zakona MTA Makedonije,

pravilnicima institucionalnih arbitraža. Takvo rešenje koncepcijski i sadržinski u potpunosti odgovara rešenju bivšeg saveznog ZPP-a pod čijim uticajem je uređeno arbitražno pravo na ovim prostorima.⁵⁰

Značajnu novinu u odnosu na bivše savezno zakonodavstvo u vezi sa nadležnošću arbitraže sadrže zakoni Srbije, Hrvatske i Makedonije⁵¹, koji po prvi put u svoja zakonodavstva uvode pravo arbitražnog suda da donosi privremene mere za vreme trajanja arbitražnog postupka, pod uslovom da se stranke nisu drugačije sporazumele. S obzirom da arbitraža ne raspolaže sredstvima prinude, ona nije u mogućnosti da obezbedi prinudno izvršenje izrečenih privremenih mera pa u slučaju kada stranka kojoj je takva mera naložena ne postupi po njoj, druga stranka može da se obrati nadležnom sudu radi njenog prinudnog sprovođenja.⁵² Zakoni ostalih država u regionu ovakvu odredbu ne sadrže, već je za izricanje i sprovođenje privremenih mera u toku trajanja arbitražnog postupka nadležan državni sud.

6. Pravila postupka

Arbitražni postupak određuju stranke i one mogu u svom arbitražnom sporazumu odrediti mesto arbitraže, jezik postupka kao i pravila postupka. Arbitražni sud je dužan da poštuje ono što je predviđeno, pod uslovom da se njihov dogovor kreće u granicama postavljenim imperativnim odredbama zakona. U praksi, međutim, stranke retko ova pitanja uredi ugovorom i tada se ona rešavaju prema pravilima postavljenim u dispozitivnim zakonskim odredbama. Ove odredbe, po pravilu, predviđaju da o postupku odlučuju arbitri na način koji smatraju celishodnim.⁵³

U postupku pred arbitražom vlada načelo ravnopravnosti stranaka i arbitražni sud je dužan da prema njima jednako postupa kao i da svakoj stranci pruži mogućnost da iznese svoje stavove. One to mogu da učine na usmenoj raspravi, ako su se dogovorile da se ona održi⁵⁴, ili razmenom isprava i drugih pismenih dokumenata.

⁵⁰ Tako je Pravilnikom o Spoljnotrgovinskoj arbitraži pri Privrednoj komori Jugoslavije bilo predviđeno da o prigovoru nenadležnosti arbitraže raspravlja Predsedništvo arbitraže u proširenom sastavu. Vrlo slično rešenje danas sadrže i Pravilnik Spoljnotrgovinske arbitraže pri Privrednoj komori Republike Srpske (član 18.), Pravilnik o stalnom izbranom sudu koji organizuje ista komora (član 19.), kao i u članu 15. Pravilnika o organizaciji i radu arbitražnog suda koji je organizovan pri Privrednoj komori BiH.

⁵¹ U pitanju je Zakon o međunarodnoj trgovačkoj arbitraži koji se primenjuje na međunarodnu arbitražu.

⁵² Član 31. srpskog ZA, 16. hrvatskog ZA i član 17. makedonskog ZMTA.

⁵³ Član 32. stav 3. i 4. Zakona o arbitraži Republike Srbije, član 18. stav 2. Zakona o arbitraži Republike Hrvatske, član 19. Zakona o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži Republike Makedonije i član 484. stav 2. Zakona o parničnom postupku Crne Gore. Zakoni koji se primenjuju na teritoriji Federacije BiH i Republike Srpske sadrže samo pravilo da će, u slučaju da se stranke nisu drugačije dogovorile, arbitri odrediti postupak pred arbitražom bez bližeg objašnjenja šta to pravo podrazumeva (član 223. ZPP Republike Srpske i Federacije BiH i član 422. ZPP Brčko Distrikta). Detaljnije odredbe o tom pitanju sadrže pravilnici institucionalnih arbitraža.

⁵⁴ Pravilo po kome stranke same odlučuju da li će u postupku pred arbitražom da se održi usmena rasprava ili će se postupak voditi na osnovu isprava i drugih pismenih dokumenata sadržano je u pravima Srbije (član 39. ZA), Hrvatske (član 23 ZA), Makedonije (član 24 ZMTA), i Crne Gore (član 489. ZPP).

Kada o tome nema dogovora tada, po pravu Srbije, Hrvatske, Crne Gore i Makedonije, odluku o vođenju usmenog ili pismenog postupka donosi arbitražni sud rukovodeći se složenošću spora i njegovom prirodom. U pravima BiH, Brčko Distrikta i Republike Srpske pitanje usmenog odnosno pismenog postupka nije predmet posebnog zakonskog regulisanja, dok pravilnici stalnih arbitraža sadrže odredbe i o tom pitanju.

Nedolazak stranke koja je uredno pozvana na ročište ne utiče na razvoj postupka budući da će se on nastaviti uprkos njenom izostanku. Pravila o dostavljanju i preuzimanju pismena su u zakonima Srbije i Hrvatske, za razliku od ostalih analiziranih propisa, pojednostavljena u odnosu na ranije važeće zakonsko rešenje. Ona predviđaju da se, u slučaju nepostojanja posebnog dogovora strana o tom pitanju, pismeno koje je arbitraža uputila svakoj stranci smatra primljenim na dan kada joj je lično predato ili na dan kada je upućeno na njenu poštansku adresu.⁵⁵ Ovako uređeno dostavljanje značajno doprinosi efikasnosti arbitražnog postupka i u skladu je sa međunarodnim standardima koje predviđa i Model zakon o arbitraži.⁵⁶

U postupku pred arbitražom, osim ako nije drugačije dogovoreno, mogu se saslušavati svedoci a arbitraža može imenovati i veštake radi davanja nalaza i mišljenja o pojedinim pitanjima. Pravilo je da se ova lica saslušavaju na usmenoj raspravi kako bi se strankama omogućilo da im postavljaju pitanja i iznose stavove o njihovim izjavama i mišljenjima.⁵⁷

7. Donošenje arbitražne odluke i okončanje postupka

Kada je o merodavnom materijalnom pravu reč, arbitražni sud je dužan da donese odluku u skladu sa pravnim pravilima koje su stranke svojim ugovorom odredile kao merodavno. Zakoni Srbije, Hrvatske, Makedonije i Crne Gore su u odnosu na ovo pitanje u celosti preuzeli rešenje Model zakona o arbitraži⁵⁸ i pozivaju se na «pravna pravila» a ne na «pravo», što strankama dopušta mogućnost izbora i nekih pravila koja nisu inkorporisana ni u jedan nacionalni pravni sistem.⁵⁹ S druge strane, ako se stranke ne odrede prema pitanju merodavnog materijalnog prava, arbitražni sud je dužan da u sporu primeni nacionalno pravo koje se određuje

⁵⁵ Određujući bliže šta se smatra poštanskom adresom srpski zakon predviđa da je dovoljno da je pismeno poslato primaocu preporučenom pošiljkom ili na drugi način kojim se obezbeđuje pismeni dokaz da je pismeno upućeno, pri čemu nije nužno da postoji i dokaz da je stranka to pismeno i primila (član 41. Zakona o arbitraži). Identično rešenje sadrži i hrvatski Zakon o arbitraži, s tim što se u njemu dodatno reguliše i situacija kada adresat, kome se vrši dostava, odbije da primi pismeno tako da će se i u tom slučaju smatrati da je dostavljanje uredno izvršeno.

⁵⁶ Član 3. UNCITRAL Model zakona o arbitraži.

⁵⁷ Članovi 44. i 45. srpskog ZA, članovi 25. i 26. hrvatskog ZA, član 26. makedonskog ZMTA, članovi 491. i 492. crnogorskog ZPP. Zakoni o parničnom postupku Federacije BiH, Brčko Distrikta i Republike Srpske ne sadrže posebne odredbe o učešću svedoka i veštaka u arbitražnom postupku već se ovo pitanje rešava shodnom primenom drugih odredbi ZPP-a i pravilnicima institucionalnih arbitraža.

⁵⁸ U pitanju je član 28. Model zakona.

⁵⁹ Tako, na primer, stranke mogu da u arbitražnom ugovoru predvide da će njihov spor biti rešen primenom pravila koja je utvrdio neki međunarodni forum, običaja, opštih uslova poslovanja i dr.

primenom kolizionih normi koje arbitražni sud smatra merodavnim. Činjenica da u propisima koji se primenjuju na teritoriji Federacije BiH ne stoji ovakva odredba ne znači da će arbitri koji ih primenjuju postupiti drugačije, ali može dovesti u pitanje slobodu stranaka da ugovore kao merodavno pravo neka pravna pravila koja nisu deo nacionalnih prava.

Arbitražna može da odluči o sporu i *ex aequo et bono* ili kao *amiables compositeurs*, ali samo onda kada joj stranke izričito to dopuste svojim ugovorom. U vezi sa ovim pitanjem svi analizirani zakoni imaju isto rešenje.

U pogledu odlučivanja arbitara opšte je pravilo da arbitražno veće odlučuje većinom glasova članova veća, pod uslovom da se stranke nisu drugačije dogovorile. Kada arbitri ne mogu da postignu većinu tada, prema zakonima Hrvatske, Makedonije i Crne Gore odluku donosi predsednik veća⁶⁰. Ovi propisi, takođe, predsednika veća ovlašćuju i da donosi odluke o upravljanju postupkom, što on može učiniti i van sednice veća pod uslovom da nije u suprotnosti sa sporazumom stranaka ili sa odlukama veća.⁶¹ Ovakvu odredbu, međutim, ne sadrže propisi Srbije, Federacije BiH, Brčko Distrikta i Republike Srpske, što znači da takvu mogućnost ni ne predviđaju.

Arbitražnu odluku potpisuje arbitar pojedinac, odnosno arbitri članovi arbitražnog veća, pri čemu nije neophodno da to učine svi arbitri članovi veća već je dovoljna većina.⁶² U srpskom pravu, posebno, predviđeno je da arbitar koji nije saglasan sa izrekom i obrazloženjem odluke može pismeno da izdvoji svoje mišljenje i da ga dostavi strankama uz odluku (član 52. Zakona o arbitraži).

U arbitražnoj odluci moraju biti navedeni dan i mesto njenog donošenja, ona mora biti u pismenoj formi i mora biti obrazložena. Obrazloženje nije obavezno u slučaju kada su se stranke dogovorile da se odluka ne obrazlaže, kao i kada je odluka doneta na osnovu poravnjanja. U pogledu sadržine arbitražne odluke izjašnjava se samo Zakon o arbitraži Republike Srbije, koji predviđa da ona mora imati uvod, izreku o predmetu spora, troškove arbitraže i obrazloženje ako ga stranke sporazumom nisu isključile (član 53. Zakona o arbitraži).

8. Sudska kontrola arbitražne odluke

Propisi o arbitraži svih država u regionu sadrže pravilo da arbitražne odluke dejstvuju prema strankama kao pravosnažne presude državnih sudova.⁶³ Arbitražne

⁶⁰ Član 28. stav 2. hrvatskog ZA, član 494. stav 2. crnogorskog ZPP i član 29. stav 4. makedonskog ZMTA.

⁶¹ U pitanju su isti članovi zakona kao što su navedeni u prethodnoj fusnoti.

⁶² Zakoni koji se primenjuju na teritoriji Federacije BiH i Republike Srpske sadrže pravilo po kome odluku potpisuju svi arbitri, ali će ona važiti i ako je potpiše većina arbitra pri čemu na presudi mora biti utvrđeno da je arbitar svoj potpis uskratio. Ovo je rešenje u celosti preuzeto iz nekadašnjeg saveznog ZPP-a i uređeno je članom 447. ZPP-a Federacije BiH i Republike Srpske odnosno članom 426. ZPP-a Brčko Distrikta.

⁶³ Član 64. srpskog ZA, član 31. hrvatskog ZA, član 499. crnogorskog ZPP-a, član 36. makedonskog ZMTA, član 449. ZPP-a Federacije BiH i Republike Srpske i član 428. ZPP Brčko Distrikta.

odluke imaju najjači mogući položaj u domaćem pravnom poretku i one se mogu osporavati samo u postupku njihovog poništenja ili u postupku njihovog priznanja i izvršenja.

Poništenje arbitražne odluke pokreže se tužbom redovnom sudu i to je jedino pravno sredstvo koje se u tom cilju može koristiti. Za podnošenje ove tužbe aktivno je legitimisana stranka koja nije zadovoljna arbitražnom odlukom, a tužba je specifična po tome što tužilac nije slobodan da proizvoljno postavlja tužbeni zatev s obzirom da je on određen zakonom i glasi na poništenje arbitražne odluke.⁶⁴ Pred domaćim sudom mogu se poništavati samo domaće arbitražne odluke, što je pravilo koje izričito sadrži Zakon o arbitraži Republike Srbije (član 57), dok ono nije posebno naglašeno u drugim propisima.⁶⁵

Razlozi zbog kojih se može tražiti poništenje arbitražne odluke takstativno su navedeni u svim analiziranim propisima i reč je o odredbama imperativnog karaktera koje stranke ne mogu svojom voljom menjati. U pravima Srbije, Hrvatske, Crne Gore i Makedonije ovi su razlozi podeljeni u dve grupe, prema tome da li se njihovo postojanje utvrđuje po zahtevu stranke ili sud o njima vodi računa po službenoj dužnosti. Takvo rešenje preuzeto je iz Model zakona o arbitraži⁶⁶ i u prvoj grupi su sledeći razlozi: nepostojanje ili nepunovažnost arbitražnog sporazuma; uskraćivanje prava stranki da učestvuje u postupku; prekoračenje ovlašćenja arbitara; povreda pravila o sastavu arbitraže. U srpskom pravu je, posebno, pored ovih predviđen i jedan dodatni razlog po kome se arbitražna odluka može poništiti i ako se zasniva na lažnom iskazu svedoka ili veštaka ili na ispravi koja je falsifikovana, ili je do odluke došlo usled krivičnog dela arbitra ili stranke, što je dokazano pravosnažnom presudom.⁶⁷ I hrvatski zakon ima dodatno pravilo, koje se primenjuje samo u unutrašnjoj arbitraži, po kome stranke mogu da se dogovore da se arbitražna odluka može osporavati tužbom za poništenje i ako stranka sazna za nove činjenice ili nađe ili stekne mogućnost da upotrebi nove dokaze na osnovu kojih bi za nju mogla biti doneta povoljnija presuda da su te činjenice ili dokazi bili upotrebljeni u postupku pred arbitražom⁶⁸ U drugoj grupi razloga za poništenje arbitražne odluke, na čije

⁶⁴ Tužbeni zahtev tužbe za poništenje arbitražne odluke specifičan je i po tome što je preobražajne prirode, za razliku od većine tužbenih zahteva parničnog postupka koji su materijalnopravne prirode i upravljani su ka promeni materijalnopravnih odnosa među strankama.

⁶⁵ Činjenica da drugi propisi ne sadrže pravilo po kome se pred domaćim sudom mogu poništavati samo domaće arbitražne odluke ne bi trebalo da ga dovodi u pitanje. U uporednom pravu ono se ne spori, mada je zabeleženo nekoliko pojedinačnih slučajeva u kojima je sud poništio stranu arbitražnu odluku. Reč je o predmetima poznatim u arbitražnom pravu kao slučaj Norsolor, slučaj Hilmatron i slučaj Chromalloy. O ovome videti detaljnije kod Jovicic, K., *Preispitivanje odluka međunarodnih trgovinskih arbitraža u postupku poništenja*, Beograd, 2009, str. 58-66.

⁶⁶ Član 34. UNCITRAL Model zakona o arbitraži.

⁶⁷ Član 58. stav 1. tačka 5. Zakona o arbitraži. Navođenje ovog razloga kao posebnog nije uobičajeno u uporednom pravu pošto se takve povrede obično podvode pod povrede javnog poretka.

⁶⁸ Član 36. stav 5. Zakona o arbitraži.

postojanje sud pazi po službenoj dužnosti su: arbitrabilnost predmeta spora i suprotnost odluke domaćem javnom poretku.⁶⁹

Zakoni o parničnom postupku Federacije BiH, Brčko Distrikta i Republike Srpske, budući da u celosti preuzimaju rešenje bivšeg saveznog ZPP-a, sadrže nešto širi krug razloga za poništenje arbitražne odluke i pored već pomenutih dopuštaju da se ona osporava i zbog toga što je izreka presude nerazumljiva ili je sama sebi protivrečna, što presuda nije obrazložena ili ako izvornik i prepisi presude nisu potpisani na način određen zakonom. U ovim propisima nije opredeljeno da li njihovo postojanje treba da dokaže stranka koja podnosi tužbu ili o tome vodi računa sud po službenoj dužnosti, te je u tom pogledu ovo rešenje nedorečeno u odnosu na propise država prve grupe.

U pogledu roka u kome se tužba za poništenje može podneti takođe postoji razlika između država prve i druge grupe. Tako zakoni Srbije, Hrvatske, Makedonije i Crne Gore slede rešenje Model zakona i određuju ga u trajanju od tri meseca od dana kada je tužilac primio arbitražnu odluku, odnosno od dana kada je primio odluku arbitraže o podnetom zahtevu za ispravku, tumačenje ili dopunu arbitražne odluke. Zakoni koji se primenjuju na teritoriji Federacije BiH i Republike Srpske, međutim, preuzimajući rešenje bivšeg saveznog ZPP-a propisuju kraći rok i to u trajanju od 30 dana od dana dostavljanja arbitražne odluke nezadovoljnoj stranci. Pored ovog, objektivnog roka, ti propisi predviđaju i subjektivni rok koji je određen u istom trajanju, s tim da se njegov početak vezuje za dan kada je nezadovoljna stranka saznala za razlog za poništenje arbitražne odluke, ako je taj dan nastupio kasnije. Takođe, posebni rokovi predviđeni su i za slučaj da se poništenje arbitražne odluke traži zbog postojanja nekog od razloga za ponavljanje postupka, kada se oni računaju prema rokovima predviđenim za podnošenje predloga za ponavljanje postupka na pravosnažnu presudu redovnog suda⁷⁰.

Odlučujući o tužbi za poništenje arbitražne odluke sud može samo da usvoji ili odbije tužbeni zahtev, bez mogućnosti da se upušta i odlučuje o meritumu spora koji je pred arbitražom rešen. Ovako određena ovlašćenja suda u skladu su sa užom koncepcijom poništenja arbitražne odluke koju prihvataju sva prava država u regionu.⁷¹

⁶⁹ U suštini, ovde je reč o razlozima koji su identični razlozima predviđenim u članu V Njujorške konvencije o priznanju i izvršenju stranih arbitražnih odluka za odbijanje njihovog priznanja i izvršenja. Na ovaj način su razlozi u oba postupka u kojima sud preispituje arbitražnu odluku ujednačeni, što je bitno za pravnu sigurnost stranaka.

⁷⁰ Početak trajanja subjektivnog roka u kome se može podneti tužba za poništenje arbitražne odluke nije jedinstven i zavisi od razloga na kome bi se tužba zasnivala. Objektivni rok u ovim slučajevima je 5 godina od dana dostavljanja presude stranci (član 452. ZPP Federacije BiH i Republike Srpske i član 431. ZPP Brčko Distrikta.)

⁷¹ U postupku poništenja arbitražne odluke sud odlučuje na osnovu rezultata sprovedenog postupka kontrole, a u okviru ovlašćenja koja su mu data pozitivnim propisima. U uporednom pravu nije jedinstveno regulisano pitanje kolika ovlašćenja treba datu sudu u tom postupku, odnosno da li mu treba dati samo mogućnost da arbitražnu odluku poništi (u celini ili delimično) ili mu treba dopustiti i da odluku vrati arbitrima na doradu ili ispravku, papčak i da odluči o meritumu. Upravo u odnosu na ovo pitanje razlikuju se dva koncepta poništenja arbitražne odluke: už i širi, pri čemu je už koncept više

Nakon poništenja arbitražne odluke postavlja se pitanje dalje sudbine spora koji je njom bio rešen. Reč je o pitanju koje izaziva najviše nedoumica u pravnoj teoriji i sudskoj praksi⁷², zbog čega je veoma važno da bude uređeno zakonom. Ipak, samo se zakonodavac u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori prema tome odredio i u propisima ovih država nalazimo identično pravilo po kome arbitražni sporazum obavezuje stranke na ponovno rešavanje pred arbitražom ako je arbitražna odluka poništena iz razloga koji se ne odnosi na «postojanje ili punovažnost sporazuma o arbitraži u kom nisu navedena imena arbitara».⁷³ Zakon Srbije, posebno, predviđa da se stranke mogu i drugačije sporazumeti, tj. da ih u navedenom slučaju arbitražni sporazum neće obavezivati. U svim ostalim slučajevima arbitražni sporazum se gasi.⁷⁴

Arbitražne odluke mogu biti preispitivane od strane suda i u postupku njihovog priznanja i prinudnog izvršenja. Priznanje i prinudno izvršenje stranih arbitražnih odluka posebno je uređeno samo u zakonima Srbije i Hrvatske⁷⁵, dok makedonski Zakon o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži kada je o ovom pitanju reč upućuje na primenu Njujorške Konvencije o priznanju i izvršenju stranih arbitražnih odluka⁷⁶. Ostale države u regionu ne uređuju posebno postupak priznanja i izvršenja arbitražnih odluka u okviru propisa koji uređuje arbitraže, već propisom koji reguliše pitanje rešenja sukoba zakona sa propisima drugih zemalja.

U srpskom zakonu stranom se smatra arbitražna odluka koju je donela arbitraža «čije je mesto van Republike kao i odluka koju je doneo arbitražni sud u Republici ako je na arbitražni postupak primenjeno strano pravo» (član 64. stav 3.). U hrvatskom pravu opšte je pravilo da presuda arbitražnog suda pripada državi u kojoj se nalazi mesto arbitraže, bez obzira na procesno pravo koje je primenjeno u postupku njenog donošenja (član 38. Zakona o arbitraži). Ono što srpski propis čini preciznijim u odnosu na hrvatski je i to što se njime posebno predviđa da domaće arbitražne odluke imaju snagu domaće pravosnažne sudske odluke i izvršavaju se po odredbama zakona koji uređuje izvršni postupak (stav 1. člana 64), a da strane arbitraže odluke imaju snagu domaće pravosnažne sudske odluke pošto ih prizna nadležni sud Republike (stav 2 istog člana).⁷⁷ Hrvatski zakon se, za razliku od srpskog, ne određuje posebno ni prema ovom pitanju u delu koji se odnosi na priznanje i izvršenje arbitražnih odluka.

karakterističan za kontinentalne pravne sisteme dok pravni sistemi common law daju sudovima veća ovlašćenja u skladu sa širom koncepcijom poništenja arbitražne odluke koju prihvataju.

⁷² O ovom pitanju videti detaljnije kod Jovičić, K., Pravne posledice poništenja arbitražne odluke, Strani pravni život br. 3/2007, str. 583-596.

⁷³ Član 63. Zakona o arbitraži Srbije, član 37. Zakona o arbitraži Hrvatske i član 508. ZPP Crne Gore.

⁷⁴ «Ako između stranaka postoji sumnja o razlogu poništaja arbitražne odluke, sud o tome može da odluči na zahtev stranke». (stav 3. člana 63.).

⁷⁵ Glava IX srpskog Zakona o arbitraži odnosno Deo treći hrvatskog Zakona o arbitraži.

⁷⁶ Član 37. Zakona o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži Republike Makedonije.

⁷⁷ Hrvatski Zakon o arbitraži ne sadrži takvu odredbu u delu kojim se uređuje postupak priznanja i izvršenja arbitražnih odluka, već samo u delu kojim uređuje pitanje arbitražna presuda u članu 31. određuje da arbitražne odluke imaju snagu sudske presude pod uslovom da se stranke nisu sporazumele da je arbitražni postupak dvostepen.

Razlozi zbog kojih se može odbiti priznanje i izvršenje stranih arbitražnih odluka su u Srbiji i Hrvatskoj isti s obzirom da oba propisa s tim u vezi preuzimaju rešenje Model zakona o arbitraži (član 36.). Sud će usvojiti predlog kada ne postoji neki od razloga za poništenje arbitražne odluke predviđenih zakonom⁷⁸, kao i kada odluka još nije postala obavezujuća za stranke ili je tu odluku poništio ili obustavio od izvršenja sud države u kojoj ili na osnovu čijeg prava je odluka doneta. Nearbitrabilnost predmeta spora po domaćem pravu, kao i slučaj kada su dejstva arbitražne odluke u suprotnosti sa domaćim javnim poretkom razlozi su za odbijanje priznanja i izvršenja strane arbitražne odluke na koje sud pazi po službenoj dužanosti.⁷⁹

Odredbe koje uređuju sam postupak priznanja i prinudnog izvršenja stranih arbitražnih odluka nisu do kraja precizirane, osim utoliko što se navodi da stranka koja podnosi takav predlog mora dostaviti sudu original arbitražne odluke ili njenu overenu kopiju, kao i original ili overeni prepis arbitražnog sporazuma. Oba propisa predviđaju da sud može zastati sa postupkom za priznanje i izvršenje strane arbitražne do okončanja postupka po zahtevu za njeno poništenje pred nadležnim sudom, pri čemu se taj prekid može usloviti polaganjem odgovarajućeg obezbeđenja ako je to zatražila stranka koja je podnela predlog za priznanje ili izvršenje.⁸⁰

Odluka kojom se odlučuje o priznanju i izvršenju stranih arbitražnih odluka mora uvek biti obrazložena, a kada sud odbije predlog tada nezadovoljna stranka ima pravo žalbe. Rok u kome se može izjaviti žalba nije isti i u srpskom pravu je predviđen u trajanju od 30 dana od dana dostavljanja odluke suda, dok je u hrvatskom kraći i iznosi 15 dana⁸¹.

ZAKLJUČAK

Sumirajući rezultate sprovedenog istraživanja o arbitražnim pravima Srbije, Hrvatske, Crne Gore, Makedonije, Federacije BiH i Republike Srpske na prvom mestu se uočavaju razlike u koncepciji uređenja arbitraže. Samo su zakoni Srbije i Hrvatske u tom pogledu usklađeni sa vladajućim trendom u uporednom pravu, po kome se u formi posebnog izvora prava na celovit način uređuje ovaj vid alternativnog rešavanja sporova, nezavisno od njihovog međunarodnog ili unutrašnjeg karaktera. Prava Crne Gore, Federacije BiH i Republike Srpske pravila o

⁷⁸ U srpskom Zakonu o arbitraži, koji dosledno sledi rešenje Njujorške konvencije kada je o ovom pitanju reč, za razliku od hrvatskog taksativno su navedeni razlozi za odbijanje priznanja i izvršenja strane arbitražne odluke umesto upućivanja na odgovarajuću odredbu Zakona kojom se regulišu razlozi za poništenje arbitražne odluke. Stoga, prema Zakonu o arbitraži Republike Srbije nije predviđena mogućnost da se arbitražna odluka osporava sa razloga navedenih u stavu 5. člana 58. Zakona, zbog toga što se arbitražna odluka zasniva na lažnom iskazu svedoka ili veštaka ili na falsifikovanoj ispravi ili je do odluke došlo usled krivičnog dela arbitra ili stranke.

⁷⁹ Član 66. srpskog Zakona o arbitraži i član 40. hrvatskog Zakona o arbitraži.

⁸⁰ Ovo rešenje u celosti je preuzeto iz stava 2. člana 36. UNCITRAL Model zakona o arbitraži i sadržano je u članu 67. srpskog Zakona o arbitraži, odnosno članu 48. hrvatskog Zakona o arbitraži.

⁸¹ Član 68. stav 2. srpskog Zakona o arbitraži i član 49. stav 5. hrvatskog Zakona o arbitraži.

arbitraži i arbitražnom postupku zadržavaju u okviru zakona kojim se uređuje građanski sudski postupak. Specifično rešenje nalazimo u makedonskom pravu, gde je u formi posebnog propisa uređena samo međunarodna trgovinska arbitraža, dok je unutrašnja ostala u domenu Zakona o parničnom postupku.

Analiza sadržine propisa koji su bili predmet istraživanja pokazuje dva pristupa: jedni se oslanjaju na UNCITRAL Model zakon o arbitraži, drugi slede rešenja bivšeg saveznog Zakona o parničnom postupku. Prava Srbije i Hrvatske slede Model zakon kao uzor ne samo u pogledu koncepcije, već i u pogledu pravila koja sadrže, dok prava koja regulišu arbitraže u okviru propisa kojim se uređuje građanski sudski postupak nisu nužno zadržala i rešenja bivšeg saveznog Zakona o parničnom postupku. Tako, na primer, crnogorsko pravo odredbe o arbitraži ostavlja u okviru Zakona o parničnom postupku, ali pravila u bitnom zasniva na rešenjima Model zakona o arbitraži. Makedonsko pravo je posebno po tome što jedino uvodi dualizam u regulisanju međunarodne i unutrašnje arbitraže, pri čemu pravila o unutrašnjoj arbitraži počivaju na rešenjima bivšeg saveznog ZPP-a, dok se zakon koji uređuje međunarodnu trgovinsku arbitražu u potpunosti oslanja na Model zakon o arbitraži. Propisi koji se primenjuju na teritoriji Federacije BiH i Republike Srpske su, kako po koncepciji tako i po sadržini, zadržali rešenja bivšeg saveznog ZPP-a.

Za prava kojima je izvršena reforma arbitražnog prava na osnovama i principima Model zakona o arbitraži može se konstatovati da postavljaju dobar temelj za jačanje arbitraže i njenog uticaja kao sredstva za alternativno rešavanje sporova. To se, posebno, odnosi na međunarodne sporove budući da je prihvatanjem rešenja Model zakona njihovo nacionalno pravo postalo predvidivo i samim tim otvorenije prema stranim partnerima. Potrebno je još samo da vreme pokaže kako će se sudovi snaći u novoj ulozi da asistiraju u arbitražnom postupku, ali i kontroli donetih arbitražnih odluka u postupku njihovog poništenja i prinudnog izvršenja.

Nažalost, u Federaciji BiH i Republici Srpskoj nije prihvaćen Model zakon kao uzor i, uprkos nesumnjivom međunarodnom uspehu arbitraže, njoj se u ovim državama pridaje marginalni značaj. Ostavljanje arbitraže u normativnom okviru od pre dvadeset i više godina, bez uvažavanja potreba za ikakvim promenama nesumnjivo je odraz trenutnog stanja razvoja tih nacionalnih pravnih sistema. Isto se može reći i za arbitražno pravo Makedonije kada je o unutrašnjoj arbitraži reč. U toj državi, posebno, pored tehničkih problema vezanih za primenu paralelnih setova pravila za unutrašnju i međunarodnu arbitražu od strane istih sudova moguće je, takođe, da će pravila o unutrašnjoj arbitraži usporavati njen razvoj i uticati na njenu manju upotrebu kao sredstva za alternativno rešavanje unutrašnjih sporova. Očigledno je da propisi koji se primenjuju u ovim državama zaostaju za državama regiona, koje su arbitraže uredile na savremen način i time postavile dobre pravne i institucionalne uslove za njen razvoj.

Katarina Jovičić, LLM
Research Associate
Institut of Comparative Law

ARBITRATION LAW OF THE STATES IN THE WESTERN BALKAN REGION

Summary

In this paper laws regulating arbitration in Serbia, Croatia, Macedonia, Montenegro and Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska were analyzed and presented. Above listed countries were member states of the former Federal Republic of Yugoslavia and their arbitration rules and procedures were regulated by Civil Procedure Law which has been applied as a federal regulation. Nowadays, those countries have their own national laws regulating arbitration and arbitration proceeding.

Within the first part of this article national sources of arbitration law were presented and in relation to them two different legislative techniques were recognized. Those two legislative techniques are the following: the first is applied both in Serbian and in Croatian legal system where all the relevant rules were comprehensively prescribed within a specific law regulating arbitration; the second is applied in other legal systems where rules on arbitration are prescribed by general law regulating civil procedure. The central part of this article is dedicated to comparative analysis and evaluation of quality of the particular legal norms which are dealing with the following issues related to arbitration procedure: arbitrability; when the arbitration is international; arbitral agreement; arbitrators and arbitration tribunal; arbitral jurisdiction; rules of arbitral proceeding; arbitral award and judicial review of arbitral awards.

The review of relevant regulations of Western Balkan Region showed that previously listed issues are regulated in two different ways within national legislation. Within the first group of countries are the ones whose national legislation is based on the principles promoted by UNCITRAL Model Law on Arbitration. The second group comprises states and their national legislation which kept, with minimal amendments and novelties, rules previously prescribed by Civil Procedure Law of the former Federal Republic of Yugoslavia. The states representing the first group are Serbia, Croatia and Montenegro, as well as Macedonia regarding legal norms regulating international trade arbitration. Within second group of states are Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska and partly Macedonia, taking into consideration Macedonian rules on national arbitration.

The conclusion of this article presented opinion that the states from the first group established good legal and institutional conditions for development and promotion of arbitration, while the states from the second group haven't recognized a need for changes in that field, despite doubtless international success of arbitration as a legal institution.

Key words: arbitration, source of law, arbitration tribunal, arbitrators, arbitral proceeding, arbitral award, judicial review of arbitral awards.